

अन्नद्रव्य व्यवस्थापन :

सॅद्रिय शेतीसाठी शेणखत, कंपोस्ट खत, कॉबडी खत, लॅंडी खत, हिरवळीचे खत, गांडूळ खत, या भरखतांचा आणि अखाद्य पेंडीचा जोरखतासाठी वापर करता येतो. सॅद्रिय शेतीत उपयुक्त जीवाणूचे प्रमाण वाढविण्यासाठी रायझोबियम, अॅझोटोबॅक्टेर, अझोस्फिरिलम, अॅसिटोबॅक्टेर, पीएसबी या जीवाणू खतांचा पिकानुसार पूरक खते म्हणून वापर केल्याने उत्पादनात ८ ते १० टक्के वाढ होते. त्याच बरोबर जमीनीचा पोत सुधारून आर्थिक फायदा होतो.

सॅद्रिय शेतीचे फायदे -

- * जमिनीची नैसर्गिक व जैविक सुपीकता टिकून राहते. शेती उत्पादनाची प्रत उंचावून साठवणूक क्षमतेत वाढ होते.
- * जमिनीच्या धुपीचे प्रमाण कमी होते.
- * मित्र किडी, उपयुक्त जीवजंतू यांची वाढ भरपूर प्रमाणात होऊन हानिकारक किडींचा प्रादुर्भाव टाळला जाऊ शकतो.
- * जमिनीचे शुद्धीकरण होऊन पिकात प्रतिकारशक्ती निर्माण होते.
- * सॅद्रिय शेतीमुळे जमिनीवरील वातावरण खेळते राहते तसेच जमिनीचा आम्ल-विम्ल निर्देशांक नियंत्रित राहतो.
- * जमिनीची सुपीकता व सजीवता वाढते आणि जमिनीचा पोत सुधारतो तसेच जमिनीतील उपलब्ध न होणारे अन्नद्रव्य पिकाला उपलब्ध होतात.
- * पाण्याची ५० टक्के बचत होऊन जमिनीची जलधारणाशक्ती वाढते आणि जमीन क्षारपड होण्यापासून वाचते.

सॅद्रिय शेतीचे जागतिक स्थान

संपूर्ण जगात सॅद्रिय शेतीमध्ये क्रमांक १ वर न्यूझीलंड, ऑस्ट्रेलिया व क्युबा तर क्र.२ वर युरोप देश असून क्र. ५ वर भारत देश आहे.

भारतातील सॅद्रिय उत्पादनांची टक्केवारी

सौजन्य : आर्या प्रकल्प २०२१-२२

सॅद्रिय उत्पादनांचे प्रमाणिकरण :

देशांतर्गत व परदेशी बाजारपेठांमध्ये सॅद्रिय उत्पादनाचा खप व त्यांच्या किमती ठरविण्यासाठी सॅद्रिय उत्पादनांचे प्रमाणीकरण अगत्याचे आहे. सॅद्रिय माल प्रमाणिकरणासाठी भारत सरकारच्या वाणिज्य मंत्रालयाने अपेडाने मान्यता दिलेल्या ३२ प्रमाणिकरण करणाऱ्या संस्था आहेत.

भारतामध्ये शासनाने खालील सहा संस्था प्रमाणिकरण संस्था म्हणून अधिस्विकृत करण्यासाठी नेमस्त केलेल्या आहेत.

१. अपेडा, २. टी बोर्ड, ३. स्पायसेस बोर्ड,
४. कॉफी बोर्ड, ५. कोकोनट डेव्हलपमेंट बोर्ड
६. डायरेक्टोरेट ऑफ कॅशु आणि कोको

* अधिक माहितीसाठी : राष्ट्रीय जैविक शेती केंद्र, गाजियाबाद यांच्या संकेत स्थळाचा वेब साईट.

सॅद्रिय माल आयात करणारे प्रमुख देश

- जर्मनी - फळे व भाज्या, चहा कॉफी मसाले
- युके - फळे व भाज्या
- नेदरलँड - ताजी फळे व भाज्या, धान्य, तृणधान्य
- चहा व चनोऔषधी

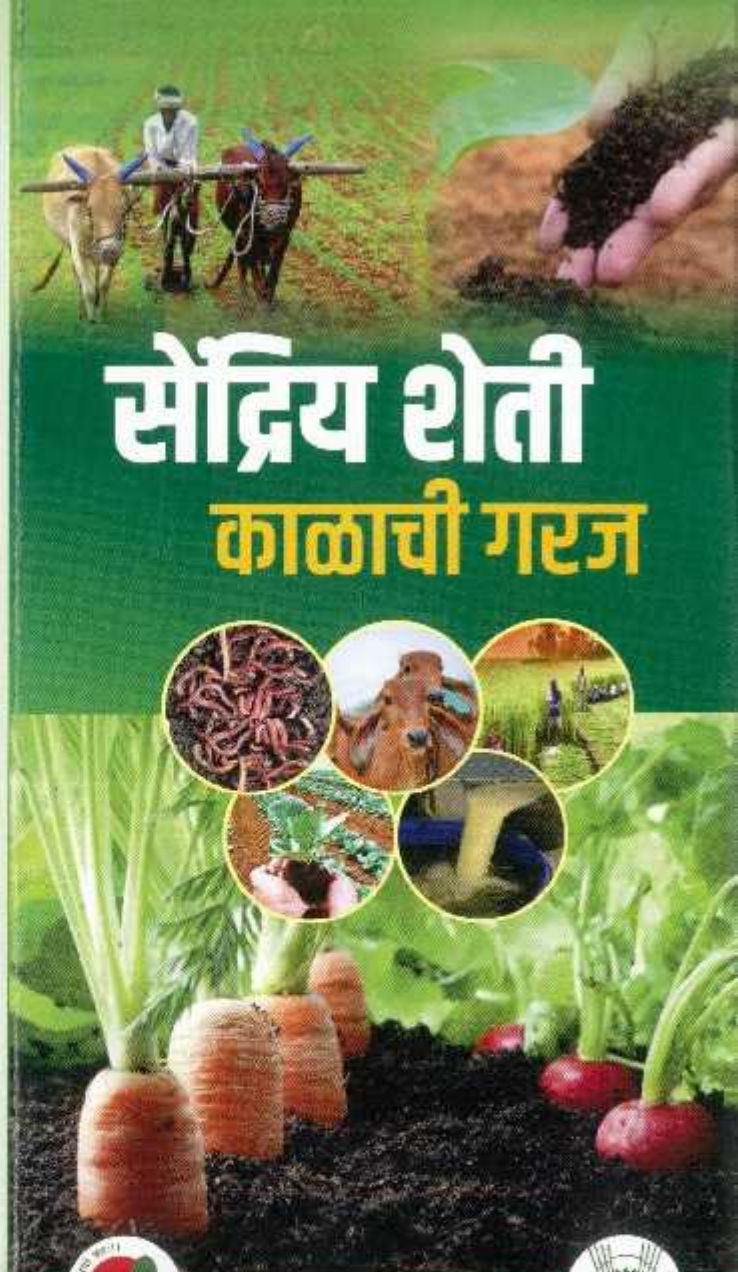
अशा पध्दतीने शेतकऱ्यांनी कमी खर्चाची, बिन कर्जाची व शाश्वत उत्पन्न देणारी आणि भविष्यामध्ये शेतकऱ्याला तारणारी अशी सॅद्रिय शेती नेमकी कशी करावी हे शिकवून घेतले पाहिजे व जास्तीत जास्त शेतकऱ्यांने सॅद्रिय शेतीकडे वळले पाहिजे.

लेखक

श्री. एस. पी. जवळगे | श्री. ए. बी. शास्त्री | डॉ. एल. आर. तांबडे
विषय विशेषज्ञ (पिक संरक्षण) | विषय विशेषज्ञ (कृषी विज्ञान) | प्रमुख तथा वरिष्ठ शास्त्रज्ञ

* तांत्रिक सहाय्य - महत्त्वा फुले कृषी विद्यापीठ, राहुरी | राष्ट्रीय जैविक शेती केंद्र, गाजियाबाद

प्रकाशन वर्ष	घडी पुस्तिका	एकूण प्रकाशन	प्रति	एकूण खर्च
मार्च २०२२	क्र. ७४	क्र. १२	३०००	रु. १४,१६०

सॅद्रिय शेती काळाची गरज

संपादक व प्रकाशक
डॉ. लालासाहेब रा. तांबडे
प्रमुख तथा वरिष्ठ शास्त्रज्ञ
शबरी कृषी प्रतिष्ठान संचलित,

कृषि विज्ञान केंद्र, सोलापूर

गट नं. २२/१ ब, सोलापूर - बाणी रोड, मु. खेड,
पोस्ट - केगाव, ता. उत्तर सोलापूर, जि. सोलापूर (महाराष्ट्र)

फोन : ०२१७-२९९०५६३

visit us at : www.kvksolapur.org

* सेंद्रिय शेती काळाची गरज *

सेंद्रिय शेती ही एक जीवन पध्दती आहे, केवळ पिकाचे उत्पन्न वाढविण्यापुरती ही संकल्पना मर्यादीत नाही. यामुळे संपूर्ण मानव जातीला याचा फायदा होणार आहे. जसा आहार तसा विचार असतो. सात्विक आहाराच्या सेवनाने त्यांचा कुटुंब, नैतिक, सामाजिक, आर्थिक व मानसिक विचार होणार आहे. अशा या पवित्र शेती पध्दतीकडे भक्तिपूर्ण व शास्त्रशुध्द भावनेने पाहून त्याचे अवलंब करण्याची गरज आहे.

सेंद्रिय शेती म्हणजे सजीव पर्यावरणीय रचना आणि जीवन चक्रास समजून घेऊन व रसायनांचा वापर टाळून केलेली एकात्मिक शेती पध्दती होय. सेंद्रिय शेती सद्या सुमारे ११० देशांमध्ये केली जात असून शेत जमिनीतील तीचा हिस्सा वाढतो आहे.

सिक्कीम सरकारने २०२५ पर्यंत संपूर्ण राज्य सेंद्रिय शेतीखाली आणण्याचे ध्येय ठरविले आहे.

सेंद्रिय शेतीची गरज का ?

- १) रासायनिक खतांचा अतिरेकी वापर आणि कमी होत जाणारी शेतीची उत्पादकता यामुळे शेत जमिनीचा कस कमी होऊ लागला आहे.
- २) शेती उत्पादनात घट आणि शेती उत्पादन खर्च वाढू लागला.
- ३) आधुनिक बियाण्यामुळे पारंपारिक बियाण्यांच्या जाती नष्ट होऊ लागल्या.
- ४) सेंद्रिय शेती पध्दतीचा विचार केला तर सेंद्रिय शेती ही मुलभूत गरजांवर आधारित आहे. त्यासाठी सेंद्रिय शेती पध्दत शेती प्रधान देशातील प्रत्येक शेतकऱ्याने समजून घेऊन तिची अंमलबजावणी केली पाहिजे.

सेंद्रिय शेतीची वैशिष्ट्ये :

- * स्थानिक गोष्टींचा व पुनर्वापर करण्याजोग्या वस्तुचा वापर
- * मातीचा आरोग्यस्तर कायम ठेवण्यास मदत
- * पिके व आजुबाजुस असणाऱ्या वनस्पती चांच्यामधील पोषक तत्वांचा व सभोवतालच्या सेंद्रिय पदार्थांचा पुनर्वापर
- * निसर्गाचे संतुलन कायम राखण्यासाठी, अनैसर्गिक वस्तु, निसर्गाशी अनोळखी जीवांचा उपयोग न करणे.
- * शेतीवर अवलंबून असणाऱ्या जीवांना नैसर्गिक जीवन जगण्याचा हक्क देते. पर्यावरण संरक्षणात महत्वाची भूमिका
- * अन्न सुरक्षेची खात्री व जीवनमान उंचावण्यास मदत.
- * आर्थिक उत्पन्नात वाढ व खर्चात घट याद्वारे उत्तम आर्थिक नियोजन
- * सेंद्रिय शेतीमध्ये पारंपारिक पध्दतीचा उपयोग केला जातो.

सेंद्रिय शेतीचे तत्व :

आरोग्याचे तत्व : माती, हवा, धान्याची रोपे, पशु, पक्षी, मनुष्यप्राणी आणि निसर्गचक्र यांचे आरोग्य वाढविणे हा सेंद्रिय शेतीचा उद्देश आहे. कोणत्याही रासायनिक गोष्टी न बापरल्यामुळे हे आरोग्यास पोषक आहे.

पर्यावरण तत्व : सेंद्रिय तत्व ही निसर्गाच्या जीवनचक्रावर अवलंबून वयानुरूप हवे, ती जीवसृष्टीला धरून चालणारी हवी. यामुळे कोणतेही प्रदुषण होणार नाही.

निष्पक्षतेचे तत्व : सेंद्रिय शेती ही निसर्गाच्या जीवनचक्रावर परस्परांच्या संबंधात कोणत्याही एका बाजुस वळणारी नसावी. निष्पक्षतेची खात्री देणारी असावी.

संगोपनाचे तत्व : यात अंतर्भूत असलेल्या सर्व घटकाचे संगोपन सुयोग्यरीत्या व्हावयास हवे. परिणामी या व पुढच्या पिढीतील सर्वांचे आरोग्य व कल्याण योग्यरितीने राखले जाईल.

सेंद्रिय शेतीसाठी लागणाऱ्या निविष्टा घरच्याघरी अशा बनवा :

बिजामृत : बिजामृत तयार करण्यासाठी देशी गायीचे शेण एक किलो, गोमूत्र एक लिटर, दूध १०० मिली, चुना ५० ग्रॅम, पोयाटा माती ५० ग्रॅम व ट्रायकोडर्मा १०० ग्रॅम हे मिश्रण रात्रभर भिजवून दुसऱ्या दिवशी बीजप्रक्रियेसाठी वापरता येईल.

जीवामृत : गाय अथवा बैलाचे शेण १० किलो, गोमूत्र २ लिटर, गुळ आणि बेसन २ किलो, बांधावरील माती १ किलो हे मिश्रण २०० लिटर प्लॅस्टिकच्या ड्रममध्ये ५ ते ७ दिवस भिजत घालून, दररोज तीन वेळा हे मिश्रण ढवळून घेणे. हे मिश्रण एक एकर क्षेत्रासाठी पाण्यावाटे पिकास देता येईल.

अमृतपाणी : गाईचे शेण दहा किलो, गाईचे तूप २५० ग्रॅम आणि गुळ ५०० ग्रॅम हे मिश्रण २०० लिटर पाण्यात मिसळून तयार केलेल्या अमृतपाणी तीस दिवसांच्या अंतराने एक एकर क्षेत्रासाठी पाण्याद्वारे घावे.

दशपर्णी अर्क : मूळकुजव्या भुरी केवडा या रोगांच्या नियंत्रणासाठी दहा वनस्पतींचा २० ते २५ किलो पाला, २ किलो हिरव्या मिरचीचा ठेचा, २५० ग्रॅम लसूण, ३ लिटर गोमूत्र हे मिश्रण २०० लिटर पाण्यात मिसळून दररोज तीन वेळा मिश्रण ढवळून एक महिन्यांनंतर पिकावर फवारणी साठी वापरतात. अशा प्रकारे २०० लिटर पाण्यामध्ये गाळलेला ५ लिटर दशपर्णी अर्क अधिक ५ लिटर गोमूत्र २०० लिटर पाण्यात मिसळून रोग किडींच्या नियंत्रणासाठी वापरता येते.

पंचगव्य : ५ लिटर गोमूत्र, ३ लिटर गाईचे दूध, २ लिटर दही हे मिश्रण ७ दिवस आंबवून दिवसातून २ वेळा हलवावे. तयार झालेले पंचगव्य १० लिटर पाण्यामध्ये मिसळून फवरावे. १ एकर साठी २० लिटर पंचगव्य वापरता येते.

सेंद्रिय शेती मध्ये पीक संरक्षण :

- * एक अतिमक कीड व्यवस्थापनात मुख्य पिकांच्या कडेने संरक्षित पीक लावणे.
- * परभक्षी, परोपजीवी किटकांचा वापर उदा. लेडी बर्ड बिटल, क्रायसोपा.
- * पीक व कीड नुसार निंबोळी अर्क, वेखंड अर्क, रुईचा अर्क यांचा फवारणी करिता वापर
- * पक्ष्यांना बसण्यासाठी पक्षी थांबे (प्रति एकर २५ ते ३०).
- * पतंग वर्गीय किड नियंत्रणासाठी - कामगंध सापळ्याचा वापर (प्रति एकर ५) तसेच रस शोषणाच्या किडींच्या नियंत्रणासाठी पिबळे व निळे चिकट सापळ्याचा वापर (प्रति एकर २० ते २५)
- * विविध प्रकारच्या सापळा पिकांचा वापर उदा. भाजी पाला पिकामध्ये झेंडूची लागवड तसेच कापूस पिकामध्ये चवळी, तूर पिकामध्ये अंबाडी, सोयाबिन पिकामध्ये सुर्यकुल या पिकांचा सापळा पिक म्हणून अंतर्भाव करावा.

